

ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ПРОЦЕСИ У СРБИЈИ

УДК 331.105.44:321.02

DOI: <http://doi.org/10.22182/spm.6132018.5>

Оригинални научни рад

Српска политичка мисао

број 3/2018.

год. 25. vol. 61

стр. 101-122

Зоран Стојиљковић*

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

СИНДИКАТИ И ЗАПОСЛЕНИ У ЛАВИРИНТИМА ПОЛИТИКЕ**

Сажетак

У овом раду се проблематизује и анализира стање у коме су фрагментирани и ослабљени синдикати, суочени и са ерозијом радних права и даљим декомпоновањем запослених, остали и без јединствене платформе и без поверења и без поузданих политичких партнера. У фокусу анализе су различити механизми и алатке остваривања утицаја на процес политичког одлучивања. Основна идеја која се заговара је да синдикати треба првенствено да увећају своју интегративну моћ, повежу се/умреже са пријатељским организацијама цивилног друштва, формулишу своју политичку понуду и тако ојачају своју преговарачку моћ у односу на политичке актере и институције.

Кључне речи: синдикат, политика, моћ, платформа, партнерство

* Електронска адреса аутора: zoran.stojiljkovic@fpn.bg.ac.rs

** Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 179076, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

1. АКТУЕЛНИ КОНТЕКСТ: КРАЈ ИЛУЗИЈЕ О ПРИРОДНОМ САВЕЗНИШТВУ СИНДИКАТА И СОЦИЈАЛДЕМОКРАТИЈЕ

Класично место у литератури о партијама и синдикатима је све до пре две-три деценије била теза о савезништву и институционално оснаженој вези између синдиката и (социјалдемократске) левице. У основи је била стара марксистичка теза о пролетаријату који изгнан из домовине и лишен свега сем окова јесте природан револуционарни субјект. Већ су процеси легализације синдиката, ширења бирачког права и, посебно, светски ратови и чињеница да су национално сврстани радници пуцали једни на друге, показали сву сложеност подела унутар класе и артифицијелност ове тезе.

Крајем прошлог и почетком овог века посебно су процеси на неолибералној платформи вођених технолошких промена, „турбоглобализације” и миграција даље декомпоновали радништво и запослене, истовремено их чинећи мање заводљивим и бројним клијентом за политичке партије.

Ни актуелни, кризом и маргинализацијом радништва изазван повратак класе на политичку сцену не треба мешати са обновљеним радничким покретом. Повратак радничке класе у политику је заправо рудиментарни израз претежно дефанзивног отпора и протеста, док је осећај припадања и синдикатима и левици и даље слабо развијен.

Примера ради, у обликовању ставова британских грађана према имиграцији и Европи десничарски УКИП је имао једнако важну улогу као Лабуристичка партија. Глас револту радничке класе у САД дају и Трамп (*Donald Trump*) и Сандерс (*Bernie Sanders*), у готово једнакој мери. Чланство ДГБ у Немачкој је своју изборну подршку 2017. године поделило на готово једнаке уделе између социјалдемократа, демохришћана, Левице и крајње десних популиста из Алтернативе за Немачку.

Радничка класа очито не припада унапред никоме: њена оријентација је далеко од било какве предодређености да буде лево. Најчешће, лишени критичког економског и политичког образовања радници су плен популистичких демагога и нуђења лаких и једноставних решења. На другој страни, кривица левице – један од разлога зашто она није успела да се наметне као лидер разочаране радничке класе јесте то што је већина социјалдемократских партија прихватила доктрину неолиберализма и хиперглобализације. Најекстремнији пример те појаве били су нови лабуристи у Британији и нове демократе у Америци који су крајем 90-их и почетком новог века постали неолиберална авангарда, оличена у фигурама Тонија Блера (*Tony Blair*) и Била Клинтона (*Bill Clinton*).

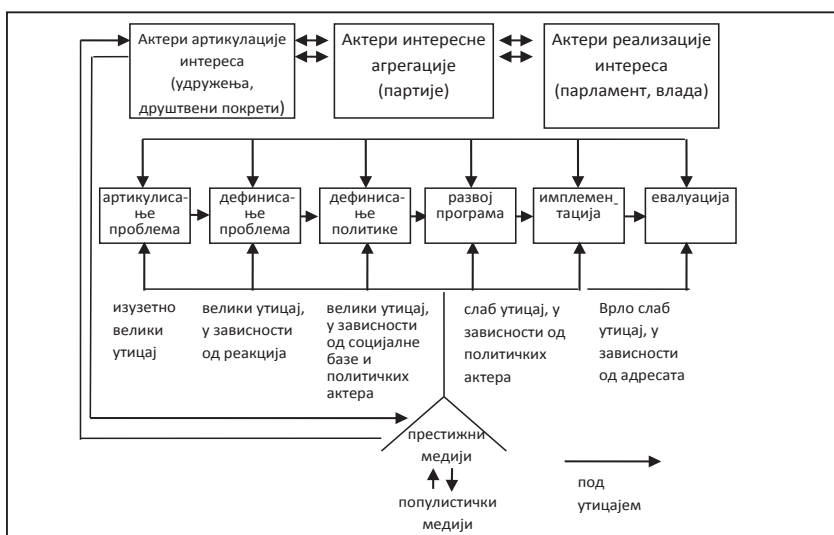
Питање је чему уопште служи (социјалдемократска) партија

која не заступа интересе мање имућних, људи без привилегија? Нови лабуристи су напустили људе којима су били потребни, оне чије интересе је требало да заступају. Да ли је онда необично што многи од њих сада okreћу леђа партији која их је оставила на цедилу? Примера ради, перципиран као похлепни саветник сумњивих председника и диктатора, Блер је живи споменик пропасти нових лабуриста.¹ Претрпљени порази и погубљена савезништва, уз свест да бег из политичких процеса тек води маргинализацији, поново свом силином отварају питање стратегије политичког наступа синдиката.

2. ПОЛАЗНА ДИЛЕМА: ШТА ТРЕБА ЗНАТИ О ПРИРОДИ ПОЛИТИКЕ И СИНДИКАТИМА У ПРОЦЕСУ ОДЛУЧИВАЊА

Сложену природу и карактер политичког одлучивања најбоље изражава *фазни модел политичког процеса* који разликује три групе актера: (1) синдикате, удружења и друге *ad hoc* или трајно организоване интересне и лоби групе из сфере привреде и цивилног друштва; (2) партије као кључне актере интересне агрегације, и (3) парламент, владу и државну управу као кључне актере реализације и евалуације интереса.

Графикон 1: Фазни модел политичког процеса

Извор: Otfried Jarren, Patrick Donges, *Politische Kommunikation in der Mediengesellschaft: Eine Einführung*, Springer-Verlag, Wiesbaden, 2011, стр. 212.

1) Јан-Вернер Милер, *Шта је популизам*, Фабрика књига и Пешчаник, Београд, 2017, стр. 94-97.

Три групе актера учествују, са неједнаком моћи и интензитетом, у шест фаза политичког процеса. Посебно је отворена фаза артикулације проблема, која се налази на почетку политичких процеса. У њој актери артикулације интереса – синдикати, професионална удружења, савези или грађанске иницијативе, износе своје захтеве у јавност, с циљем да за њих добију подршку и пронађу решења у политичком систему. На јавни значај и ширење таквих интереса у простору већ „медијализоване политике“ значајно утичу масовни медији, али у све већој мери и социјалне мреже. Наиме, они одлучују да ли ће те интересе тематизовати у јавности или не (*“agenda setting”*), и тиме делују као појачивачи или филтери захтева. Могло би се закључити да медији нису тек само платформа или алатка за вођење политике већ и њен (су)конституенс, што речито говори о значају развоја ефективне стратегије медијског наступа синдиката, укључив и јасно знање о томе ко је стварни власник, односно одлучујуће утиче на поједине медије и да ли је (не)склон синдикатима.

У наредној, другој фази дефинисања проблема организовани интереси желе да образложе друштвену релевантност свог захтева. Притом, на другој страни, носиоци агрегације интереса (политичке партије) морају бити убеђени да је реч о политички релевантном актеру и теми која је „политички атрактивна и наплатива“ и која се поклапа са интересима бирача. За медијску и политичку релевантност захтева синдиката од кључног значаја је њихово обједињавање, укрупњавање и умрежавање у „коалицију интереса“ са организацијама цивилног друштва (ОЦД).

У трећој фази оперативног дефинисања захтева и праваца политике, проблем прелази из опште јавности у руке политичке, стручне јавности. Политичке странке, државна администрација и удружења интерно се баве прихваћеном темом. У зависности од тога колико тема изазива емоције и пажње, паралелно се може повести и јавна дискусија. У овој фази релевантно је ослањање синдиката на (синдикатима склону) академску заједницу, на експертске тимове и на истраживачке организације, као и међународне организације и институције на чију су аргументацију и утицај осетљиве домаће власти.

У следећој, четвртој фази развијања програма, политичке странке, парламент и влада са надлежним министарствима креирају стратегије за решавање проблема (на пример, законе, уредбе или програме подршке), и на крају их усвајају. Одлуке се доносе углавном кроз правно прописану процедуру, након добијања

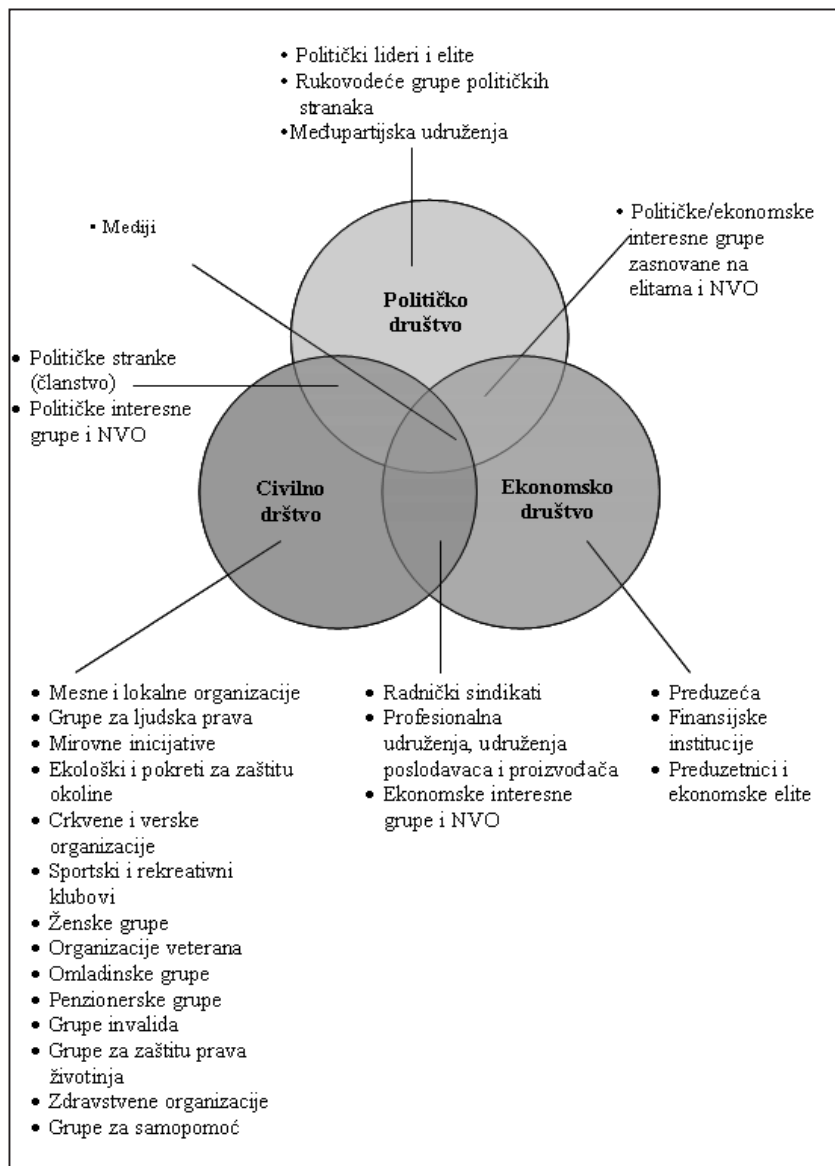
експертиза и консултовања стручњака. На овај процес могу нарочито да утичу они актери артикулисања интереса који имају привилегован приступ доносиоцима политичких одлука (нпр. значајна лобистичка удружења) или, рецимо, попут послодавачких удружења и синдиката могу да користе постојеће, колико-толико отворене институционалне канале сталне комуникације са државним структурама – механизми и институције социјалног дијалога.

Када, у петој фази, актери спровођења интереса (влада, парламент) донесу програм, улази се у фазу политичке имплементације коју административно спроводи државна управа. Ако се током последње шесте фазе – фазе политичке евалуације установе проблеми, по правилу се отвара нова фаза артикулације проблема. Пошто политичке одлуке увек доводе до мање или веће друштвене промене, политички процеси се, у ствари, никада не завршавају већ имају кружни ток, односно стално покрећу нове фазе артикулације проблема.²

Као што описане фазе показују, политиком, схваћеном као креирање и спровођење колективно обавезујућих одлука, хијерархијски не управљају само државни актери или политичке партије. Традиционални државни актери (парламент, влада) и многобројни други актери (синдикати, послодавачка и професионална удружења, грађанске иницијативе, научно-политички саветници, медији или међународне организације), укључени су у ове комплексне регулативне процесе услед повећане друштвене диференцијације, плурализације и глобализације. Простор јавног и политичког комуницирања може се визуелно приказати као систем који чине три уланчана и узајамно преклапајућа круга – сфере политике и политичких институција, економије и цивилног друштва. Оне су у времену зреле и поодмакле глобализације у великој мери и саме транснационализоване – говоримо тако, примера ради, о транснационалним финансијским институцијама, глобализованом цивилном друштву или европском парламенту и европским политичким фамилијама.

2) Ansgar Zerfaß, Мирољуб Радојковић (прир.), *Менаџмент политичке комуникације. Основе и концепт*, Фондација Конрад Аденауер – Медијски програм Југоисточна Европа, Београд, 2011, стр. 13-14.

Графикон 2: Социјални и политички актери

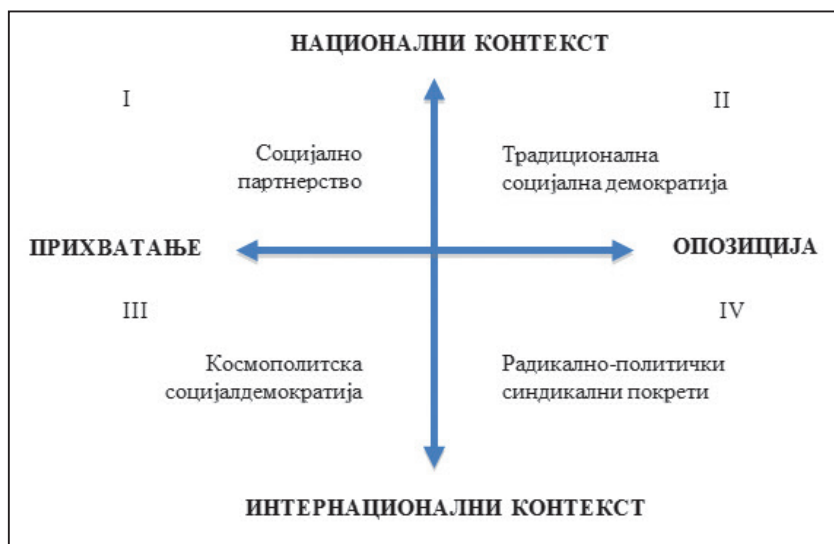

Извор: Марк Хауард, *Цивилно друштво у посткомунистичким друштвима*, Грађанске иницијативе, Београд, 2008, стр. 52.

3. СИНДИКАТИ, ИНДУСТРИЈСКИ ОДНОСИ И ПОЛИТИКА

Позицију синдиката опредељује њихова улога заступника интереса рада смештеног у пољу укрштања економских активности и цивилног и политичког организовања. Структурно, оквир и нормативни дизајн за успостављање односа моћи између државе – владе и синдиката и послодавачких унија као репрезентата рада и капитала чини карактер успостављених индустријских односа. Ако пођемо од, у кругу аналитичара индустријских односа, широко прихваћених критерија поделе на а) доминантну националну/ интернационалну арену комуницирања и б) оријентације на конфликт или сарадњу са актерима који репрезентују капитал, долазимо до следеће четворочлане аналитичке шеме:

Графикон 3: Односи моћи између државе, синдиката и послодавачких унија

Прво обележено поље је резервисано за доминантно национални контекст и синдикате који прихватају тржишни либерализам и повећавање националне конкурентности, тако да се ови синдикати доживљавају као „социјални партнери“ како на нивоу предузећа тако и на нивоу гране и националном нивоу. Карактеристике овог начина деловања могу бити социјални пактови са државом

и послодавцима јер су синдикати свесни чињенице да превисоке накнаде за запослене спречавају повећање конкурентности државе и капитала. Ово поље тежи моделу неокорпоративизма.

Друго обележено поље је предвиђено за оне синдикате који су скептични према хипотези глобализације и конкурентности и крећу се у границама конфликтног модела. Овај модел деловања је ближи традиционалном везивању синдиката за класну политику.

Треће поље или „космополитска социјалдемократија“ би се односило на тезу да је глобализација неминовна али се њом може овладати и понудити „мекша“ социјална верзија. Ово поље сугерише признавање неолиберализма и његово пацификовање. Синдикати у оквиру овог поља су блиски пројекту Европске уније која стреми некој врсти међународног социјалног дијалога са неопходним минималним сетом споразума и радних стандарда.

Четврто поље означено као радикални политички синдикализам се карактерише прекидом институционалних односа између синдиката и социјалдемократских партија. Синдикати се схватају као важан фактор алтерглобалистичког покрета који се може схватити као изазов моћи капитала и државе. Синдикати који делују у овом пољу негују антикапиталистичку културу и вредности глобалних покрета који се боре за социјалну правду.³

На синдикалној сцени Србије и региона широко је прихваћен неокорпоративни модел „социјалног партнерства“ и вредности и идеје социјалног дијалога и „социјално–економских савета“. У погледу организационе моћи, синдикати највише, међутим, сличности имају са англосаксонским моделом индустријских односа, односно децентрализованим и у великој мери додатно фрагментираним синдикатима. У погледу ривалства и слабе међусиндикалне сарадње може се говорити и о сличности са конфликтним, медитеранским моделом индустријских односа.

3.1. Како до реалног утицаја на поље политике: Политичке стратегије и модели утицаја синдиката

Хаман (*Kerstin Hamann*) и Кели (*John Kelly*) на примеру западноевропских синдиката издвајају шест форми политичког деловања синдиката којим се може извршити корективни утицај на политичке партије: (1) константна близина или сродност са политичким партијама, (2) активна подршка у изборној кампањи и

3) Graham Taylor, Andrew Mathers, Martin Upchurch, *Beyond political economism: New identities for trade unions in Western Europe*, Sage publications, London, 2012. Наведено према: Бојан Лајевац, *Индустријски односи и друштвена (не)моћ синдиката*, мастер рад одбрањен на Факултету политичких наука у Београду, 2014, стр. 18-19.

мобилизација гласача, (3) лобирање за одређену легислативу код бирократије и егзекутивне власти, (4) социјални дијалог и пактови са владама који синдикатима омогућавају саодлучивање у владиним политикама, (5) штрајкови усмерени против владе и (6) стратегијско коришћење права код међународних организација и институција и судова.⁴ Прве две стратегије припадају ужим, страначко-политичким, друге две институционалним и цивилно-дијалогским, а последње две протестним стратегијама.

3.1.1. Синдикално-страначке везе и савези

Када је о самим инструментима остваривања политичког утицаја реч, прву, традиционалну – изборно-политичку стратешку опцију утицаја на политику чине три основна и различити прелазни модели успостављања односа синдиката са политичким партијама.

Синдикатима на располагању стоје: (1) различити обрасци успостављања равноправне, кроз постојање посебних органа и облика координације у већој или мањој мери институционализоване, уговорне сарадње са политичком странком-коалицијом; (2) позиција трансмисије, односно деловање синдиката под окриљем и патронажом неке странке или пак (3) могућност формирања сопственог политичког крила или странке, са чувеним историјским примером формирања Лабуристичке странке од стране британских Трејдјуниона или далеко мање успешном праксом борбе различитих фракција, за политичко наслеђе синдиката Солидарност у Пољској.

Изборно-политичком моделу у ширем смислу припадају и „прелазни модели“:

а) постојање, попут праксе синдиката у Аустрији и Грчкој, али у све већој мери и у Немачкој, политичких, страначких фракција унутар јединственог синдиката, преко којих синдикати, сразмерно снази фракција, сарађују са одређеним странкама,

б) као и, у случају крајње нестабилне и размрвљене партијске сцене, модел отворене, једнократне подршке појединим странкама и коалицијама, условљен прихватањем синдикалних захтева.

У бројним транзиционим друштвима, није у пракси још заживело „природно савезништво“ између синдиката и странака, односно за њега још нема довољно аргумената и практичних доказа. Остаје да се на проверљивим споразумима и кроз „учење на грешкама“ поступно граде узајамно поверење и трајни партнерски односи. То, наравно неће бити нимало лако. Циљ политичких партија је

4) Kerstin Hamann, John Kelly, “The Domestic Sources of Differences in Labour Market Policies”, *British Journal of Industrial Relations*, No. 41 (4)/2009, стр. 528.

освајање/одржање на власти, односно задобијање што шире подршке грађана. Партије су зато у ситуацији да обећавају и оно што не намеравају или објективно не могу да остваре. Због тога се готово све странке могу да протумаче као лабаво структурирана изборна удружења са нејасно формулисаним, флексибилним програмима. Једна од кључних одлика ових друштава је и слаба веза између партија и организација цивилног друштва, праћена ниским степеном поверења у њих и резултирајућом ограниченом политичком, али и широм социјалном партиципацијом грађанки и грађана.

Странке су зато доминантно усмерене на изборни резултат. Пред изборе се политички прагматично кују планови о тактичким изборним коалицијама које неретко преживе само једну изборну утакмицу. Да би се омогућиле изборне и, посебно, владавинске, коалиције у различитим, хипотетички могућим правцима, странке готово да зазиру од усвајања конкретних, операционализованих програма. Ради се о својеврсном „неидеолошком прагматизму“.⁵

Логика политичке власти је, притом логика преговарања и нагодби, односно вештине остваривања могућег. Она уважава, пре свега, интересе бројних, добро организованих „стратешких скупина“ (Офе). При томе запослени, посебно они синдикално организовани, представљају чак и за партије склоне синдикатима тек један део потенцијалне изборне клијентеле чије интересе је тешко до краја усагласити и интегрисати.

Примера ради, у Србији запослени чине све мањи изборни агрегат (1,5 милиона без власника и samozапослених), при чему је синдикално организованих њих четвртина. Они су даље фрагментирани и подељени на приближно три петине које организују две репрезентативне централе – СССС и УГС Независност, даљу петину које окупљају алтернативне централе и аутономни грански синдикати (Конфедерација, АСНС, Слога, просветари, синдикати у здравству) и петину која се налази у зони „синдикалне сиве економије“ коју чине „кућни синдикати“ појединих фирми или градова, односно чланови синдиката који су са својом организацијом у таквој енергетској вези да нису сигурни ни ком синдикату припадају.

Када је о самим синдикатима реч, њима најчешће недостају ресурси за дефинисање и праћење реализације својих стратешких захтева и циљева, односно одређење своје јасно дефинисане политичке потражње, али и прецизни критерији за разликовање политичких играча и детектовање карактера „слаткоречиве и обећа-

5) Jerzy Wiatr, "The Organizational Structure of Social Democratic Parties in Eastern and Central Europe", in: *Social Democracy in Europe* (ed. Pascal Delwit), Editions de l'Université de Bruxelles, Brussels, 2005, стр. 244.

вајуће“ политичке понуде. Истовремено, некритичко везивање за поједину политичку опцију носи и често превелик и непотребан ризик од уношења додатних линија политичких подела у редове чланства, што даље води фрагментацији и слабљењу синдиката. Повратно, све слабији, подељенији и малобројнији синдикати губе на подршци и остварују све минорнији политички утицај.⁶

Полазећи од сопствених искустава и компаративне праксе, у овој фази, у одсуству стратешког договора синдиката треба критички размотрити оперативне документе – споразуме о сарадњи странака и синдиката – који одговарају потреби синдиката да граде аутономне тактике. Споразуми би садржали: (1) основне заједнички дељене вредности, принципе (2) циљеве и садржаје и modele заједничких активности, као и (3) механизме уређења међусобних односа, укључив и уграђене механизме измене, проширења и контроле реализације споразума. Основна идеја је да, полазећи од заједнички дељених вредности и принципа демократије и социјалне правде, странке партнери синдиката формирају институционални оквир Форум за социјални дијалог, који би разматрао сва кључна питања демократске консолидације и економског раста и социјално и еколошки одрживог развоја⁷.

3.1.2. Интересна репрезентација

Други, далеко комотнији и мање ризичан, модел институционалне, интересно-политичке репрезентације чине: (1) различито развијена пракса укључивања представника синдиката у рад одбора и радних тела парламента и владе и владиних агенција, као и (2) стварање посебних тела за вођење трипартитног и мултипартитног социјалног дијалога (на локалној, националној и регионалној

6) Зоран Стојиљковић, *Србија у лавиринтима транзиције*, Службени гласник, Београд, 2011.

7) У саставу Форума за социјални дијалог би у име странака били кључни представници извршне и законодавне власти, представници синдиката (који би именovali своје представнике), НВО које се баве развојним питањима и кључни експерти из академске заједнице. Форум би имао и своје уже оперативно тело – колегиј које би чинили представници странке и синдиката, а које би се бавило координацијом деловања, регулисањем спорних питања и усвајањем и мониторингом над реализацијом развојних и истраживачких пројеката. У Румунији ЦНСЛР Фратиа и ПДС су пред изборе 2008. године обновили споразум о сарадњи. Унутар странке је формирано тело – Форум за социјални дијалог, које треба да координира сарадњу, која укључује и предлоге законодавних решења. Постојање споразума и формирање посебног органа није, међутим, довело и до функционишуће институционалне комуникације. И у Словачкој је 2006. године између КОЗ СР И СМЕР-а потписан споразум о сарадњи. Синдикат се обавезује да подржи суштинске захтеве и изборну кампању социјалдемократа. Заузврат, странка је интегрисала захтеве синдиката у свој политички програм (Волфганг Шредер, Викторија Калас, *Социјалдемократија и синдикати у Средњој и Источној Европи*, Форум социјалне демократије – Визије и опције за ЈИЕ, Friedrich Ebert Stiftung, Београд, 2009).

равни) са претежно консултативним и саветодавним функцијама и овлашћењима. Ради се заправо о настојању да се, кроз директну комуникацију са институцијама власти надгради и ојача преговарачка стратегија синдиката. Речју, реалан ефективни социјални дијалог отворени канали комуникације са парламентом и владом и њеним агенцијама су, уз профилирање политичке понуде, неки од нужних предуслова за постојање утицајних синдиката.

3.1.3. Политичко лобирање и утицај

Оријентација на формалне канале и комуникацију синдиката је држала изван праксе коришћења и развијања трећег модела (не)формалног утицаја – праксе лобирања и стварање политичких мрежа – „заједница практичне политике“ које, поред синдикалних лидера и лобиста чине и синдикатима наклоњени посланици, владини функционери и високи администратори, експерти и водећи новинари.⁸

Умрежавањем националне и ЕУ-политике проширују се и лобистичке активности, тако да национални лобисти, укључив и синдикате, али и политичке партије и институције, морају да поседују знања и о законодавном поступку, као и о неформалним праксама и рутинским поступцима у оквиру Европске уније.

3.2. Организационе дилеме: покрет или сервис чланства?

За ревитализацију и јачање друштвене моћи синдиката потребно је размишљати о опцијама и простору за отварање кључних дилема и стратешки заокрет и маневар. Бројни су разлози за темељно промишљање позиције.

1. Прво, синдикат је све више суочен са дилемом да ли своје активности да усмери у правцу заступања интереса искључиво својих чланова (ексклузивна солидарност) или у начелну борбу за боље радне стандарде (инклузивна солидарност). У случају прихватања друге опције (инклузивне солидарности) од стране синдиката могао би да се отвори значајан потенцијал, рецимо, за сарадњу са samozапосленима и незапосленима, тиме и за укупну ревитализацију и постепено мењање сопствене слике у широј јавности.

2. Следећа дилема би била она између круте институционалне интеграције и деловања синдиката као ширег друштвеног покрета. Захтеви синдиката су сагласни са захтевима многих друштвених група било да се ради о људским правима, незапосленим, или друштвима потрошача. Кроз овакво деловање могао би се отворити простор

8) Ендру Хејвуд, *Политика*, Клио, Београд, 2004, стр. 523-530.

за позитивно мишљење о синдикатима од стране других друштвених група и отворити простор за будуће стратегијско партнерство.

При томе, друштвени покрети представљају иновативну синтезу три елемента: (1) кампање као организованог јавног покушаја упућивања захтева надлежнима и јавности у целини; (2) репертоара различитих политичких форми акције, као што су стварање удружења и коалиција, јавна састајања, свечане церемоније, јавне демонстрације, прикупљање петиција, изјаве медијима и (3) сопствене мреже и ресурса.⁹

Значајне варијабле које утичу на успешност друштвене акције/кампање су: политичке шансе које се односе на вероватноћу да ће активизам покрета довести до жељене промене и ресурси који могу бити материјални (новац, простор, публицитет), људски (лидерство, експертиза, приступ доносиоцима одлука, умрежавање, волонтерски рад, преданост) и друштвени (друштвени статус покрета, легитимитет). Све то претпоставља постојање одговарајуће политичке културе која има интерес за питања од јавног значаја. Синдикалној акцији и лобирању мора дакле претходити, или га бар пратити едукација и акциони тренинг.

3.2.1. Три сценарија политичког деловања синдиката

Grosso modo, у актуелном контексту могу се замислити три сценарија политичког деловања синдиката: 1) Оснивање нове политичке партије, или бар политичког крила синдиката, чиме се поверење чланства ставља на вагу; 2) Јавно подржавање неке политичке опције, односно странке у предизборној кампањи; 3) Много активније укључивање у лобирање за синдикалне и радничке интересе у демократским институцијама, а пре свега у парламенту и, кроз, социјални дијалог, у Влади.

Ваља свакако прво нагласити да формирање политичко-синдикалне странке не би било израз специфичних околности, већ пре израз анахроности развоја. Поред тога, мало је вероватно да се ускоро може замислити превазилажење фрагментираности синдикалног покрета, која би помогло убедљивијој заједничкој кампањи и утемељењу бирачке базе.

Оно што се чини реалним јесте тест у виду изласка, у оквиру синдикалне или шире грађанске листе, на локалне изборе. Извесни

9) Примера ради, за масовне демонстрације против Орбанове владе најчешћи повод била је пре свега очајна економска ситуација у земљи, међутим, постоје и јаки опозициони покрети, као што је *Milla* (*One Million for the Freedom of the Press in Hungary*, Милион људи за слободу медија) или синдикатима близак *Solidaritias* (Ian Traunor, *Јесен у Будимпешти*, Пешчаник.нет, Internet, <https://pescanik.net/jesen-u-budimpesti/>, 06/11/2014, превела Милица Јовановић).

почетни капитал, јесте већ изграђена регионална мрежа повереника и већа, која се може прекомпоновати у партијску инфраструктуру, као и још увек знатан број синдикално организованих радника. Ако се, на другој страни, нека од синдикалних централа ипак одлучи да се определи за јавну подршку некој политичкој опцији, имаће веома тежак задатак при избору партнерске партије.

4. ПОЛИТИКА И СИНДИКАТИ: СЛУЧАЈ СРБИЈА

4.1. Наша сасвим обична локална прича

Србија је пластичан пример свих негативних тенденција које се могу видети у пост-социјалистичким друштвима. Искрено речено, томе је одлучујуће допринела управо самопрокламована левица – прво нас је националистичка и социјалистичка СПС увела у рат и изолацију, а онда су нас након кратке фазе нормализације, еврокомпатибилне елите кроз политички и „буразерски капитализам“ додатно развластиле и осиромашиле. За три деценије вишепартизма направили смо пун круг – цинична игра политичке фортуне учинила је да нас данас у Европу враћају они који су нас извели из света.

4.2. Фрагментирана и недиференцирана политичка понуда

Једно од могућих објашњења за слаб утицај запослених и синдиката на политику лежи у оцени да је у Србији још увек на сцени својеврсни политички маскенбал у коме страначки лидери тврде једно а раде друго у складу са констатацијом бугарског социолога Ивана Крастева да на Балкану све странке и коалиције у време избора уђу у страсну љубавну везу са бирачима а након њих у брак са међународним финансијским организацијама.¹⁰

На политичком тржишту на страни понуде и тражње нашли су се (преко) бројни актери – партије и синдикати који не уживају кредибилитет и поверење грађана и од којих тек по неколико њих има релевантан утицај и преговарачки потенцијал. Само однос снага у коме и тек неколико десетина хиљада гласова на изборима, односно пар посланичких гласова у парламенту омогућује стицање или губитак власти чини „занимљивим“ и остале мале играче. Наглази о ниском степену поверења које грађани исказују према партијама и синдикатима су више него добра илустрација.

Данас, ситуацију на „малом“ међустраничком политичком тржишту понуде карактерише неравнотежа моћи – доминација

10) Иван Крастев, *Замка нефлексибилности*, БФПИ, Београд, 2004.

укрупњене и у рукама СНС централизоване позиционе политичке понуде над, након вишеструких расцепа, крајње фрагментираном и организационо нестабилизованом опозиционом сценом. Примера ради, уз програматске и бројне наслеђене интерне страначке поделе, опозиција је данас раздељена на „стару“, некада владајућу опозицију (која по својим критичарима и не треба да се враћа), и на своје посткризне изданке.

Не чуди зато чињеница да пред изборе свака изборна листа има по неку (патуљасту) социјалдемократску странку и некакав синдикат који за једно или два пролазна места на посланичким листама нуде своју подршку. Партнери се притом мењају по принципу: ко да више. Изборни савез АСНС са тржишно-либералним ЛДП или пак трансфер Слоге од социјалиста ка демократама, које су пак са своје стране до скоро сарађивале са синдикалистима из Конфедерације, само су неки од локалних парадокса.

Парадокса због којих изборна сцена у Србији неодољиво подсећа на вашариште или провинцијски базар. Фрагментираној и пренасељеној партијској понуди одговара иста таква синдикална тражња, при чему сваки политички „способан купац“ може за мандат-два у парламенту покуповати све оне који се не усуђују да сами уђу у изборну арену, или не могу да стекну статус релевантног и репрезентативног синдиката.

Србија тако очито спада у ред држава са плитким, неразвијеним политичким тржиштем. Недиференцираној тражњи коју образује велика већина сиромашних, незапослених и фрустрираних (дугим пропадањем земље) грађана, одговара преобилна понуда импрегнирана демагогијом и наводном бригом за „обичног“ човека, као и високофреквентним нападним помињањем солидарности и социјалне правде.

4.3. Разумевање односа синдикати–политика од стране запослених и грађана

Судећи по налазима истраживања вршених након 2000, грубо речено половина запослених, али и свих грађана, синдикате доследно не види у пољу активне политике. При том је приближно подједнак удео, по четвртина, оних који свесно одбијају активну политичко-изборну стратегију синдиката и оних који не знају да одреде свој однос – који су недоспели до (синдикалне) политике.

Другу половину чине, поред десетине „политички острашћених“, који би да синдикат без икакве задршке уђе директно у политику, релативна већина – приближно две петине запослених, који су за активну, али не и квазистраначку политичку позицију синдиката. Дакле, више од две петине њих прихвата два комплементар-

на става о актерима политике – да синдикати треба да сарађују са странкама које штите интересе запослених, али и да истовремено буду у принципијелно опозиционој позицији према свакој владајућој партији/коалицији.¹¹

Опредељење за успостављање уговорног и партнерског односа синдиката са политичким партијама, који траје само док се испуњавају међусобне обавезе, јесте оквир у коме се смешта релативно већинско мишљење запослених. Кратка историја досадашњих (не)споразума синдиката и политичких странака говори да је однос синдиката према власти попут односа према ватри: велика даљина носи ризик од смрзавања – велика блискост носи ризик од опекотина. У том оквиру је, рецимо, синдикат „Независност“ свим странкама демократске опозиције пред промене 2000. понудио потписивање Уговора о демократској социјално-праведној Србији. И након промена ова синдикална централа наставила је, до 2008. године, с праксом потписивања споразума и уговора са странкама демократског блока, настојећи да тиме, бар посредно, допринесе и смањивању тензија између њих.

Предмет ових уговора (чији је смисао размена „гласови за подршку захтевима”), отворених и за друге актере, су обавеза развоја и институционализације социјалног дијалога и склапање социјалног пакта (уговори с ДСС и Г17 ПЛУС) или развој међусобне сарадње на реализацији заједничких вредности што укључује и сарадњу синдикалних органа с ресорним одборима и посланичким клубовима странака (споразуми са ДС-ом и СДП-ом). (Неуспели) покушаји попут ових „Независности“ да реализује целовиту (ин) директну политичку стратегију имају, међутим, перспективу само у мери у којој постоји: (1) одрживи елементарни консензус унутар и између синдиката, али и укупног демократског политичког блока и, истовремено, (2) дође до профилирања поузданог политичког партнера синдиката. Све док не дође до укрупњавања и профилирања партијске, али и синдикалне сцене, ови споразуми ће имати улогу, карактер и судбину малих, једнократних парцијалних улога са којима се озбиљно не рачуна и на које се, у међувремену, заборавља.

4.4. Политичко поље

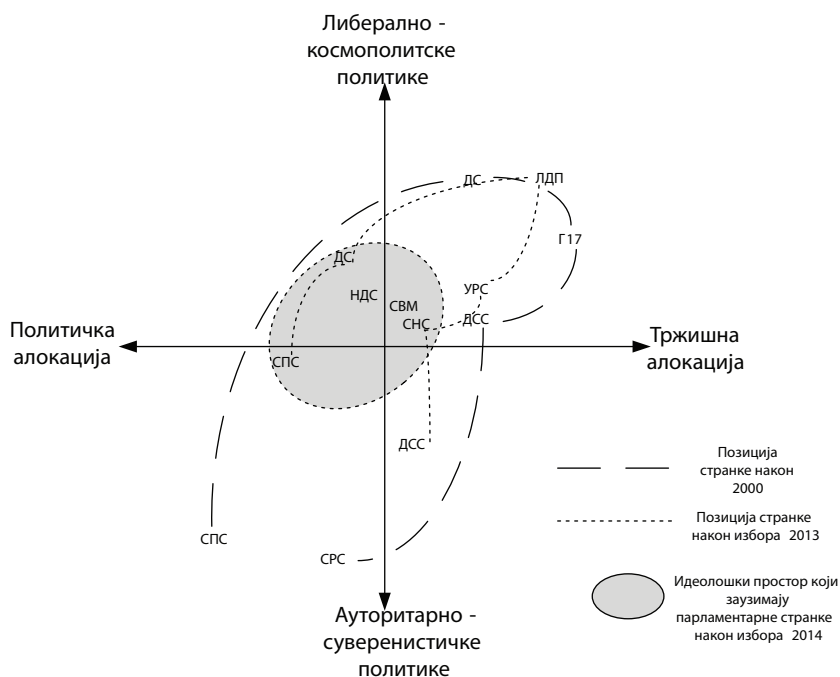
Када је о партијском и политичком пољу реч, на програмској равни анализе још би се и могле детектовати релативно јасне линије поделе на левицу, центар и десницу. Такве програмске разлике постоје у луку од тржишно либералног ЛДП, до „социјално одговорне“ коалиције предвођене Дачићем.

У пракси, када ове партије дођу на власт, крене стампедо у

11) Зоран Стојиљковић, *Србија у лавиринтима транзиције*, нав. дело, стр. 99.

трци за позиције партијских комесара на челу јавних предузећа и установа. Ако би желели да понудимо дугорочнији модел за разумевање логике и динамике промена „политичке понуде“, могли би поћи од Кичелтове (*Herbert Kitschelt*) поделе политичког простора на две осе: глобализам-суверенизам и политичка редистрибуција-тржишна алокација и, посебно, значаја који има обављена трансформација СНС и СПС и њихово померање од ауторитарног пола ка интеграцијском и модернистичком.¹²

Графикон 4: Позиционирање политичких партија у Србији на осама глобализам-суверенизам и политичка редистрибуција-тржишна алокација

Извор: Зоран Стојиљковић, Душан Спасојевић, „Програмске позиције и унутарстраначки односи странака у Србији након избора 2012.“, у зборнику: *(Не)демократско редизајнирање политичких партија у Србији* (приредили Зоран Стојиљковић, Гордана Пилиповић, Душан Спасојевић), Konrad Adenauer Stiftung, Београд, 2013, стр. 455.

Истовремено, долази до благог нагињања партијског система ка горњем десном квадранту (модернизам и евроинтеграције,

12) Herbert Kitschelt, “Formation of Party Cleavages in Post-Communist Democracies: Theoretical Propositions”, *Party Politics*, 1(4)/1995.

тржишна решења), ван којег остају СПС (и даље доминантно на страни државног интервенионизма у привреди), ДСС (због евроскептичне политике) и СРС која се након одвајања СНС враћа својим позицијама у доњем десном квадранту (партикуларистичке и ауторитарне политике, умерена економска позиција). Због свега овога партијски систем након 2009. и, посебно, избора из 2012. и 2014. све више изгледа попут грчког слова Ω (омега) које је нагнуто на десно. Избори из 2016. и повратак у парламент евроскептичне (ДСС) и еврофобичне деснице (Двери, СРС) поново је формирао десни крак потковице док је на левом краку Левица Борка Стефановића остала изван парламента.

Дакле, уколико препозиционирање посматрамо у дужем временском периоду очигледно је да је дошло до уочљивог сужавања идеолошког простора у Србији. Ипак, у тренутном институционалном аранжману мале странке још имају значај, па се ни њихове идеолошке позиције не могу потпуно занемарити. Ово се нарочито односи на странке радикалне деснице (СРС, Двери), али и на евроскептични ДСС и радикално евроатлантски ЛДП. Потенцијално је значајно, унутар „нове демократске опозиције“ и будуће (социјал) либерално антипартијско профилирање покрета Доста је било, али и Покрета слободних грађана Саше Јанковића. Пандан на левом (популистичком) полу је потенцијално перспективна позиција капиларног грађанског самоорганизовања попут Не да(ви)мо Београд. На другој страни, место у полу (десног) центра тражиће и Народна странка Вука Јеремића.

Другим речима, у Србији се 2014. догодила убедљива победа тзв. евроцентра, тј. еврореалиста. С друге стране, када говоримо о политичким партијама, „изборни земљотрес“ 2014. је довео до правог бродолома тзв. „продемократских“ политичких организација које су, након деценијске борбе, 2000. срушили власт Слободана Милошевића. Истовремено, реформисане националистичке партије и лидери који су својевремено били стубови Милошевићевог режима, доживљавају тријумфални повратак (овога пута уз пуну подршку међународне заједнице).

Бивши победници су након више од деценије на власти изгубили сваки легитимитет због урушавања српске економије, незајажљиве корупције и неспособности да се суоче с радикално изменењим кризним контекстом. С друге стране, бивши губитници су научили лекцију: обукли су европско рухо у ходу према власти и схватили да се етаблирана политичка елита најлакше руши антикоруптивном реториком. Тако су данас у Србији, али и другим земљама региона на власти стабиллократи – вође и партије који и

пored видљивих демократских дефицита, због гаранција да ће очувати какву-такву стабилност у региону, уживају подршку Запада.

Овај кратки преглед могли бисмо закључити констатацијом да, оваква каква је, традиционална партнерка синдиката – левица у Србији, и не само у њој, нема никакву будућност. Актери на политичкој левици морали би да озбиљно размисле о мери и коначним ефектима своје логике коалиционог преживљавања и боравка у власти (Љајићева СДПС, али и коалиција око СПС). На другој страни, још се радикалније намеће потреба, унутар изборних губитника из редова демократа, радикалног стратешког, идентитетског и кадровског преобликовања. Постојећи сценарији и извођачи су очито прешли своје зените и мала је вероватноћа да ће донети нешто битно другачије и боље.

5. ПОЛАЗНИ КОРАК КА НОВОЈ СТРАТЕГИЈИ СИНДИКАТА: ДЕФИНИСАЊЕ ПРЕГОВАРАЧКЕ ПЛАТФОРМЕ

Истовремено, синдикати су подељени на пет централа и бројне аутономне и гранске синдикате крајње неједнаке снаге и утицаја. При томе и крајње различитих, променљивих и узајамно супротстављених изборних и ширих политичких стратегија.

Последишно, нејединствени синдикати лишени озбиљнијег поверења (поверење у синдикате креће се у последње готово две деценије између 10 и 20% анкетираних грађана) су све мање релевантан актер политичке тражње са све мањим преговарачким потенцијалом. Имајући у виду чињеницу да удео потенцијалне „синдикалне клијентеле“ – стандардно запослених, не прелази 1,3–1,5 милиона, односно приближну четвртину ефективног бирачког тела, као и да од те четвртине тек четвртину чини синдикално чланство испада да, чак и уз пензионере који су остали у вези са својим синдикатима, синдикати не контролишу више од десетине бирачког тела. Под условом да чланство уопште следи поруке својих вођстава.

Први корак чини се мора бити јачање веза са запосленима, уз ширење утицаја синдиката на рањиво запослене – samozапослене, помажуће чланове домаћинства, (не)запослене у неформалној економији. Други корак је тражење програмске и акционе копче са свим непривилегованим и демократским актерима и организацијама цивилног друштва – од удружења, укључив и предузетничка, до грађанских иницијатива и самоокупљања. Коначно, трећи корак мора бити покушај уређења међусобних односа на фер основи

укључив и покушај приближавања сопствених стратегија или бар избегавања неаргументованих напада. Шта год да синдикати одлуче први искорак чини дефинисање преговарачке платформе у којој начелном дефинисању кључних циљева, следе секторска анализа и циљеви. Шта треба прво учинити? Мислим да је најважније ући у процес онога што је Кин назвао подруштвљавање представничке демократије – њене одбране од стоголаве хидре партократије и брака из рачуна партијских олигарха, тајкуна и финансијских магната заснованог на очувању монополске позиције.

Поред монопола над политичким и изборним процесом основна обележја партократије су и последична колонизација јавне администрације, правосуђа, јавних предузећа, медија и осталих јавних и друштвених области из којих треба „избацити“ партијски утицај. На институционалној равни ради се о томе да се ојачају контролно-надзорне функције парламента и да се он отвори за јавне расправе и утицај грађанских асоцијација и синдиката. На другој страни, у свим земљама балканског региона, заправо, на делу је побуна против аутистичних и корумпираних политичких елита које своју позицију одржавају умногоме формалним позивом на европске интеграције и вредности. Пред демократским цивилним актерима зато стоји задатак јасног диференцирања сопствене евроскептичне позиције према „Европи банкара и бирократа“, у односу на еврофобију клаустрофобичног национализма или ауторитарни популизам власти. Последично, у зони економских и социјалних права, четири конкретна циља су:

1. Продуктивно запошљавање и са њиме уско повезано квалитетно и употребљиво образовање;

2. Социјална сигурност и осигурање у случају незапослености као кључни елементи борбе за социјалну кохезију и редуковање сиромаштва. Овај циљ посебно добија на значају у контексту актуелног процеса реструктурирања (и приватизације) јавног и јавно-комуналног сектора.

3. Радна права – заговарање, уместо флексибилности која само олакшава дерогирање радних права и отпуштање, концепта флексиурности која флексибилност форми рада комбинује са високим степеном радноправне заштите и

4. Одбрана права на синдикално организовање, штрајк, колективно преговарање и партиципацију у одлучивању.

На другој страни, раста нема без обимнијег акумулирања, као и увећане конкурентности и продуктивности рада. Али ни без престанка помагања и субвенционирања „успешних предузетника“ који су се обогатили уз помоћ и подршку власти, као и коруптивне

практике у области јавних финансија попут пореске евазије и сиве економије или корупције и нерационалности у јавним набавкама. То је још један аргумент за тезу да синдикати морају стећи вештину читања између редова заводљиве, пригодне изборне понуде политичких актера.

Најбољи тест је (не)спремност политичара да прихвате опорезивање богатих (умерено) прогресивним стопама, смањење пореских оптерећења за радна места, за отварање и покретање малих и средњих предузећа, селективни ПДВ, потпуно ослобађање од пореза одређених категорија становништва. Имајући у виду да се ради о земљама које су кандидати за чланство у ЕУ, или су већ њене чланице, исту улогу и значај има и тестирање спремности да се оперативно реализује Уговор о европским социјалним стубовима из новембра 2017. године.

ЛИТЕРАТУРА

- Крастев Иван, *Замка нефлексибилности*, БФПИ, Београд, 2004.
- Лађевац Бојан, *Индустријски односи и друштвена (не)моћ синдиката*, мастер рад одбрањен на Факултету политичких наука у Београду, 2004.
- Милер Јан-Вернер, *Шта је популизам*, Фабрика књига и Пешчаник, Београд, 2017.
- Стојиљковић Зоран, Спасојевић Душан, „Програмске позиције и унутар-страначки односи странака у Србији након избора 2012.“, у зборнику: *(Не)демократско редизајнирање политичких партија у Србији* (приредили Зоран Стојиљковић, Гордана Пилиповић, Душан Спасојевић), Konrad Adenauer Stiftung, Београд, 2013, стр. 441-463.
- Стојиљковић Зоран, *Србија у лавиринтима транзиције*, Службени гласник, Београд, 2011.
- Хауард Марк, *Цивилно друштво у посткомунистичким друштвима*, Грађанске иницијативе, Београд, 2008.
- Хејвуд Ендрју, *Политика*, Клио, Београд, 2004.
- Шредер Волфганг, Калас Викторија, *Социјалдемократија и синдикати у Средњој и Источној Европи*, (Форум социјалне демократије – Визије и опције за ЈИЕ), Friedrich Ebert Stiftung, Београд, 2009.
- Hamann Kerstin, Kelly John, “The Domestic Sources of Differences in Labour Market Policies”, *British Journal of Industrial Relations*, No. 41(4)/2009, стр. 639-663.
- Jarren Otfried, Donges Patrick, *Politische Kommunikation in der Mediengesellschaft: Eine Einführung*, Springer-Verlag, Wiesbaden, 2011, стр. 212.
- Kitschelt Herbert, “Formation of Party Cleavages in Post-Communist Democracies: Theoretical Propositions”, *Party Politics*, 1(4)/1995.

Traynor Ian, *Јесен у Будимпешти*, Пешчаник.нет, Internet, <https://pescanik.net/jesen-u-budimpesti/>, 06/11/2014, превела Милица Јовановић.

Wiatr Jerzy, "The Organisational Structure of Social Democratic Parties in Eastern and Central Europe", in: *Social Democracy in Europe* (ed. Pascal Delwit), Editions de l'Université de Bruxelles, Brussels, 2005, стр. 237-247.

Zerfaß Ansgar, Радојковић Милољуб (прир.), *Менаџмент политичке комуникације. Основе и концепт*, Фондација Конрад Аденауер – Медијски програм Југоисточна Европа, Београд, 2011.

Zoran Stojiljkovic

TRADE UNIONS AND EMPLOYEES IN THE POLITICS LABYRINTHS

Resume

Trade unions in Serbia are fragmented, weakened and faced with the erosion of labor rights and further decomposition of the working class. Because of this, this paper aims to problematise and analyse the position of trade unions and the reasons why they lost a single platform, trust and reliable political partners. In the focus of the analysis are the different mechanisms and tools for influencing the process of political decision-making. The basic idea I advocate is that trade unions should primarily increase their own integrative power, connect and network with friendly civil society organisations, formulate their own political offer and thus strengthen their bargaining power in relation to political actors and institutions.

Keywords: trade union, politics, power, platform, partnership

* Овај рад је примљен 24. марта 2018. године, а прихваћен на састанку Редакције 13. септембра 2018. године.